

جرم انگاری استفاده غیر مجاز از عناوین علمی؛ گامی مهم اما دیر هنگام

حسین آقایی جنت مکان^۱

چکیده

استفاده غیرمجاز از عناوین علمی و دانشگاهی در اکثر جوامع امروزی معمول است لیکن در کشور ایران به ویژه در سال های اخیر و با توجه به مسایل پیش آمده در جریان استیضاح وزیر کشور وقت در آبان ۱۳۸۸، این امر به یک مساله مهم تبدیل شده است. با توجه به شیوع استفاده غیرمجاز از عناوین علمی و تبعات و پیامدهای حقوقی- اجتماعی و فرهنگی آن، مجلس شورای اسلامی در یک اقدام بجای، ولی دیر هنگام با تصویب قانون مجازات استفاده غیرمجاز از عناوین علمی مصوب ۱۳۸۸ نسبت به جرم انگاری آن مبادرت ورزیده است و تلاش کرده با تعیین کیفر، از گسترش و انتشار آن در جامعه پیش گیری و به عناوین علمی اعتبار بخشیده و از سوء استفاده از آن ها جلوگیری نماید.

هدف نوشتار حاضر، تبیین خاستگاه و فلسفه تصویب قانون فوق، تحلیل و بررسی اقدام قانون گذار در جرم انگاری این پدیده و ارکان و عناصر آن از یک سو، و پاسخ های کیفری و غیرکیفری داده شده به این رخ داد کیفر اجتماعی از سوی دیگر، می باشد.

کلیدواژگان: جرم انگاری، استفاده غیر مجاز، عنوان ها، لقب ها، عناوین علمی،

استفاده غیرمجاز از عنوان ها و لقب های علمی و دانشگاهی به یکی از معضلات اجتماعی جوامع امروزی تبدیل شده است. این معضل در ایران پیش از انقلاب نیز وجود داشته است به طوری که در تاریخ ۱۳۴۵/۲/۱۹ در جلسه شورای اقتصاد وقت مقرر گردید بخشنامه ای صادر و خواسته شود که ادارات دولتی از به کار بردن هرگونه القاب و عناوین علمی نظیر دکتر و مهندس خودداری ورزند. پس از انقلاب این موضوع شدت گرفت و در پی رسوایی به عمل آمده در نتیجه استفاده وزیرکشور وقت^۲ از مدرک دکترای جعلی دانشگاه آکسفورد انگلستان که منجر به استیضاح وی در مجلس شورای اسلامی و نهایتاً برکناری ایشان گردید، تاثیر گذاری این موضوع روشن تر شد. ابعاد وسیع تاثیرگذاری این پدیده ضد اخلاقی و تاثیرسوء کاهش منزلت برخی مقامات دولتی نزد افکار عمومی، تعدادی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی را واداشت در پاسخ به خواست و مطالبه عمومی در یک اقدام دیرهنگام، ولی بجا طرحی را در مجلس شورای اسلامی مطرح کنند که بعد از اصلاحات و تعدیل هایی که در آن به عمل آمد، نهایتاً به تصویب مجلس شورای اسلامی و تایید شورای نگهبان رسید.^۳ هرچند این قانون نیز نمی تواند پاسخ گوی همه نیازهای مربوط به رفع آثار این پدیده ناخوشایند

^۳ - بعد از برگزاری انتخابات مجلس شورای اسلامی در اسفند ماه ۱۳۹۰ یکی از منتخبان (منتخب مردم شهرستان مبارکه از توابع اصفهان) به اتهام استفاده غیر مجاز از عناوین علمی در جریان تبلیغات انتخاباتی خود از سوی دادگاه عمومی جزایی این شهرستان به شش ماه حبس تعزیری محکوم گردیده است. وی در تبلیغات انتخاباتی سوابق تحصیلی خود را دکترای پیراپزشکی، فوق لیسانس علوم سیاسی، لیسانس حقوق و مهندسی شهرسازی اعلام کرده بود، هم چنین مدعی شده که مدرس دانشگاه بوده است. ظاهراً تمامی این ادعاها از سوی دادگاه و بر اساس استعلام از دانشگاه ها، غیر واقعی تشخیص داده شده است. صدور این رای گام و اقدام بسیار ارزشمندی است. در حال حاضر اعتبار نامه وی در مجلس شورای اسلامی به دلیل صدور همین رای مورد اعتراض قرار گرفته است. ظاهراً اعتبار نامه منتخب مردم دشتستان نیز به سبب ابهام در مدرک تحصیلی وی مورد اعتراض سایر نمایندگان قرار گرفته است. بازگفت از سایت اینترنتی تابناک در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۱۶ به آدرس: <http://www.tabnak.ir>

شایان ذکر است که شعبه ۱۴ دادگاه تجدید نظر استان اصفهان نیز رای دادگاه بدوی را با تبدیل مجازات شش ماه حبس به ۳۶ میلیون ریال جزای نقدی تایید کرده است. رک: سایت بالا در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۲۹

فرهنگی، آموزشی و اجتماعی باشد، ولی اقدام قابل تحسینی در جهت صیانت از حریم علم و دانش است که امید است در آینده تکمیل شود.

موضوع سوء استفاده از عناوین علمی، تنها به عناوین دانشگاهی محدود نمی‌شود بلکه استفاده از عناوین حوزوی نیز همین مشکلات را به همراه دارد. چندی پیش نویسنده ای مقاله ای^۴ با عنوان انواع «آیت الله» در فضای مجازی منتشر کرده و در آن به پدیده شایع و نامیمون رواج استفاده نادرست از لقب و عنوان آیت الله پرداخته است.

خلاء جرم‌انگاری در خصوص سوء استفاده از عناوین علمی به ویژه در کشور ایران که داشتن مدارک تحصیلی و مدارج علمی، ارزشی غیر قابل انکار محسوب می‌گردد (حجتی، ۱۳۹۱ در وبلاگ تخصصی حقوق ایران)، به وضوح احساس می‌شود. بر همین پایه، قانون گذار ایران در صدد بر آمد ماده واحده ای تحت عنوان «استفاده غیرمجاز از عناوین علمی»^۵ را به تصویب رساند تا ضمن پیش گیری از این جرم، بر مجازات استفاده کنندگان غیرمجاز پافشاری نماید.

این قانون با هدف صیانت بخشیدن به اعتبار علمی مدارک صادره از سوی دانشگاه های تحت نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و شورای انقلاب فرهنگی تصویب شده است. مهم ترین کاستی این قانون عدم جرم‌انگاری استفاده و به کارگیری عناوین علمی برای دیگران است که معمولاً رایج تر و شایع تر از حالت نخست می‌باشد. این امر به ویژه در انتخابات مختلف- ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی و حتی شورا ها- در کشور اتفاق می‌افتد. هم چنین دادن اجازه تلویحی به برخی روحانیون و

^۴ - برای آگاهی از استفاده نا بجا از این موضوع، ر.ک:

<http://kazemostadi.persianblog.ir>

^۵ - برخی نویسندگان عنوان قانون را مناسب نمی‌دانند؛ زیرا عبارت «استفاده غیر مجاز» در عنوان قانون را مفید معنای درست نمی‌دانند به این دلیل که عبارت «غیر مجاز» متوجه افراد است نه متوجه عبارت استفاده. در نتیجه پیشنهاد می‌کنند عنوان قانون به «قانون مجازات استفاده از عناوین علمی توسط افراد غیر مجاز» تغییر یابد. ر.ک: مهدی حجتی، در تارنمای

<http://www.aftabir.com/articles>

دانش آموخته گان حوزه های علمیه به استفاده از عنوان ها و لقب های علمی و دانشگاهی فترت مهمی در این راه ایجاد کرده است.

پدیده نابهنجار حقوقی - اجتماعی استفاده غیرمجاز از عناوین علمی از دیدگاه های مختلف جرم شناسی، جامعه شناسی، روان شناسی و حتی کیفرشناسی قابل مطالعه و ارزیابی است؛ زیرا این پدیده تنها ابعاد کیفری ندارد بلکه در سایر زمینه ها نیز می تواند تاثیر گذار باشد. انگیزه های متعددی برای ارتکاب این جرم وجود دارد برای نمونه، استفاده نابجا از این عناوین نه تنها در جهت کسب فرصت های شغلی، بلکه هم چنین در فریب دیگران به منظور جلب به ازدواج بی تاثیر نبوده و نیست. ازدیدگاه جامعه شناسی و آسیب شناسی اجتماعی می توان آن را باعث ایجاد روابط اجتماعی و اداری ناسالم، ایجاد هرج و مرج و نوعی آنومی^۶ دانست. و از حیث روان شناسی نیز می توان آن را نوعی خود ارضایی تلقی کرد.

از آن جا که مراحل تهیه یک طرح و تصویب قانون و نیز مذاکرات و گفت و گوهای نمایندگان یکی از منابع تفسیر قوانین می باشد از این رو، در زیر ابتدا، نگاهی به روند طرح و تصویب نهایی آن در مجلس شورای اسلامی خواهیم داشت. سپس به تجزیه و تحلیل عناصر ارتکاب جرم پرداخته خواهد شد و در پایان به نتیجه گیری از مباحث فوق می پردازیم.

۱- روند طرح و تصویب قانون

این طرح که ابتدا در قالب یک ماده واحده و چهار تبصره در تاریخ ۱۳۸۸/۶/۱۷ پیشنهاد گردیده بود،^۷ نهایتاً به یک ماده واحده و یک تبصره محدود

^۶ - برای آشنایی با تئوری آنومی دورکیم ر.ک: مگوایر، مایک و رادمورگان و رابرت رینر. **دانشنامه جرم شناسی آکسفورد (جلد اول)**. ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، نشر میزان، ۱۳۸۹، ۳۳۱ به بعد

^۷ - ناگفته نماند که پیش از آن نیز طرحی با عنوان «قانونمند نمودن به کارگیری عناوین علمی (الحاق یک ماده به فصل هشتم قانون مجازات اسلامی)» در تاریخ ۱۳۸۷/۱۱/۱۶ پیشنهاد گردید که ظاهراً در مجلس مسکوت مانده است. برای مطالعه طرح مذکور ر.ک: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی بخش سامانه قوانین، طرح ها و لایحه مورخ ۱۳۸۷/۱۱/۱۶ در سایت زیر
http://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/state/737599?fk_legal_draft_oid=720680

گردید. طراحان نخستین، هدف طرح را پیش گیری از استفاده نابجا از عناوین علمی که با قصد ارتقاء صوری پایگاه اجتماعی فرد استفاده کننده به منزله فریب دیگران و سوء استفاده مادی و معنوی صورت می گیرد، پیشنهاد کرده اند. طرح نخستین که کامل تر از آن چیزی است که به تصویب رسیده است، علاوه بر پیش بینی پاسخ کیفری در مقابل این جرم، پاسخ های غیرکیفری نیز پیش بینی کرده بود. برای نمونه، ارتکاب این جرم از سوی کارکنان دولت- به معنای عام کلمه- را مستلزم تنبیه های اداری دانسته بود. هم چنین در این طرح استفاده غیرمجاز از عناوین علمی برای دیگران با علم به آن مستوجب مجازات دانسته شده بود و استفاده غیرمجاز نیز تعریف شده بود. موارد اخیر در قانون فعلی مسکوت مانده است.

مهم ترین پرسشی که در جریان بررسی این قانون پیش آمد این بود که آیا با توسل به قوانین موجود نمی توان مانع از بروز و گسترش این پدیده غیر اخلاقی گردید؟ به سخن دیگر، آیا در این زمینه خلاء قانونی وجود داشت که باعث شد نمایندگان مجلس شورای اسلامی به تهیه طرح قانون مبادرت نمایند؟ یا این که خواسته اند با طرح و پیشنهاد قانون فوق، توجه بیش تری را به این موضوع جلب نمایند و با پیش بینی آن در قالب یک قانون جداگانه به همراه مجازات های مشخص، از وقوع آن جلوگیری نمایند.

مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی با تدقیق در قوانین کیفری موجود و ارائه پاسخ لازم به جرم فوق، در قالب گزارشی به مجلس شورای اسلامی، نتیجه گرفت که بر پایه قوانین موجود، استفاده غیرمجاز از عناوین علمی به تنهایی جرم شناخته نمی شود.^۸ مگر آن که جعل عنوان و یا استفاده غیر مجاز از عناوین علمی،

^۸ - شایان ذکر است که پیش تر در بند ۱۷ ماده ۶۶ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸ با اصلاحیه های بعدی « دخالت در امر انتخابات با سمت مجعول و یا به نحو غیر قانونی » جرم دانسته شده بود. ماده ۷۸ همان قانون نیز مجازات جعل عنوان را علاوه بر مجازات مقرر در ماده ۵۵۵ قانون تعزیرات، دوازده سال محرومیت از عضویت در هیاتهای اجرایی و نظارت و شعب اخذ رای می داند. ر.ک: دادنامه شماره ۱۶/۵۸۳ مورخ ۱۳۸۳/۹/۳۰ دادگاه عمومی شهرستان شوشتر در خصوص استفاده از سمت های مجعول توسط یکی از نامزدهای انتخابات مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۸۲.

مقدمه ارتکاب جرم های دیگر نظیر کلاهبرداری یا فریب در ازدواج گردد. در نتیجه، صرف استفاده از عناوین علمی بدون آن که از آن ها در جهت جرم های پیش گفته استفاده شود، جرم شناخته نمی شود. از این رو، اقدام مجلس در توصیف قضایی این پدیده جزایی، لازم و ضروری بوده است. هم چنین مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی پیشنهادهای اصلاحی خوبی هم برای تکمیل و تبیین قانون، مطرح کرده بود که برخی از آن ها در ماده واحده فعلی گنجانده شده است (گزارش مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی).^۹

۲- پیشنهادهای نمایندگان

نخستین اصلاحات را دو تن از روحانیون مجلس شورای اسلامی با پیشنهاد اضافه کردن تبصره ۲ به ماده واحده فوق بدین شرح مطرح کردند که: «دارندگان مدارج علمی حوزوی مورد تایید مدیریت حوزه علمیه قم، مجاز به استفاده از عناوین دانش آموختگان همسطح دانشگاهی مصوب جلسه ۳۶۷^{۱۰} شورای عالی انقلاب فرهنگی می باشند.»^{۱۱} اصلاحات پیشنهادی خواهان آن است که ماده واحده فوق شامل حال کسانی که دارای مدرک علمی حوزوی مورد تایید مدیریت حوزه علمیه قم هستند نگردد. به عبارت دیگر، دارندگان مدارج علمی حوزوی مورد تایید مدیریت حوزه علمیه قم، مجاز به استفاده از عناوین دانش آموختگان

^۹ - نگاه کنید: اظهار نظر کارشناسی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی در باره طرح مجازات استفاده غیر مجاز از عناوین علمی مورخ ۱۳۸۸/۷/۱۸ در آدرس زیر:

majlis.ir/fa/legal_draft/state/

^{۱۰} - ظاهراً جلسه ۳۶۸ صحیح می باشد و در پیشنهاد نمایندگان به اشتباه جلسه ۳۶۷ درج گردیده است. رک: مصوبه جلسه ۳۶۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۷۴/۱۱/۳ در سامانه قوانین مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی بازدید شده در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۲

^{۱۱} - تنها ایرادی که شورای نگهبان به طرح پیشنهادی وارد کرد این بود که: «ماده واحده از این نظر که مشخص نیست آیا شامل مدارک علمی چهارگانه حوزه های علمیه می شود یا نه؟ ابهام دارد، پس از رفع ابهام اظهار نظر خواهد شد.»

همسطح دانشگاهی مصوب جلسه ۳۶۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی^{۱۲} باشند. به همین دلیل با ادغام تبصره پیشنهادی در متن نهایی طرح عبارت «... و شورای عالی انقلاب فرهنگی» به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی اضافه گردید تا هم نظر نمایندگان پیشنهاد کننده و هم نظر شورای نگهبان تامین شود.

تعداد دیگری از نمایندگان با تکرار پیشنهاد فوق تحت عنوان تبصره یک، تبصره دیگری تحت عنوان تبصره ۲ به ماده واحده افزودند مبنی بر آن که: «استفاده غیر مجاز از عناوین فوق شامل استفاده در مکاتبات اداری یا در تبلیغ عمومی از طریق وسایل ارتباط جمعی مانند رادیو، تلویزیون، روزنامه، مجله، تارنما(سایت) یا نطق در مجامع و یا انتشار اوراق چاپی یا خطی خواهد بود.» پیشنهادهای دیگری نیز از سوی سایر نمایندگان مطرح شد. سرانجام، آن چه بعد از بررسی های مختلف به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و اعتبار قانونی یافت به شرح زیر است:

^{۱۲} - مصوبه جلسه ۳۶۸ مورخ ۱۳۷۴/۱۱/۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی در خصوص ارزشیابی مدارک تحصیلی صادر شده مدیریت حوزه علمیه قم بدین شرح است که: دوره سطح یک حوزه علمیه قم را معادل فوق دیپلم، دوره سطح دو حوزه علمیه قم را معادل لیسانس، دوره سطح سه حوزه علمیه قم را معادل کارشناسی ارشد و دوره سطح چهار حوزه علمیه قم را معادل دکتری دانسته است. هم چنین ر.ک: بخشنامه شماره ۵۵۰۵/د مورخ ۱۳۷۱/۹/۱۵ سازمان امور اداری و استخدامی کشور در خصوص تعیین ارزش استخدامی تحصیلات حوزوی روحانیون اهل تشیع؛ بخشنامه شماره ۴۷۹۰/د مورخ ۱۳۷۲/۸/۲۹ سازمان اموراداری و استخدامی کشور در خصوص ارزش استخدامی تحصیلات حوزه ای روحانیون اهل تشیع؛ بخشنامه شماره ۷۰۳۲/د مورخ ۱۳۷۲/۱۱/۲۵ در خصوص نحوه تعیین ارزش استخدامی سطوح تحصیلات روحانیون اهل سنت و دستورالعمل اجرایی آن و بخشنامه شماره ۱۱/۵۷۲۵ مورخ ۱۳۷۹/۲/۷ سازمان اموراداری و استخدامی کشور در خصوص اصلاح نحوه تعیین ارزش استخدامی سطوح تحصیلی روحانیون اهل سنت.

جالب آن که در تبصره ۴ ماده ۲ شیوه ارزیابی موضوع ماده ۲ بخش اول آیین نامه ارتقاء از شیوه نامه اجرایی آیین نامه ارتقای مرتبه اعضای هیات علمی موسسه های آموزشی : بخش اول (مصوب جلسه ۶۷۹ مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی) آمده است که تدریس در هر یک از سطوح ۱، ۲، ۳، و ۴ حوزه علمیه، به ترتیب معادل تدریس در دوره کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری خواهد بود.

« ماده واحده - استفاده از عناوین علمی دکتر، مهندس و مانند اینها که شرایط اخذ آن مطابق قوانین و مقررات مربوط تعیین می گردد توسط هر فرد برای خود مستلزم داشتن مدرک معتبر از مراکز علمی و دانشگاهی داخلی و یا خارجی مورد تایید رسمی وزارتخانه های علوم، تحقیقات و فناوری یا بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و شورای عالی انقلاب فرهنگی می باشد. مرتکبین استفاده غیر مجاز از عناوین علمی مذکور به مجازات ماده (۵۵۶)^{۱۳} فصل هشتم کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی محکوم خواهند شد.

تبصره - استفاده غیر مجاز از عناوین علمی فوق شامل استفاده در مکاتبات اداری یا در تبلیغ عمومی از طریق وسایل ارتباط جمعی مانند رادیو، تلویزیون، روزنامه، مجله، تارنما(سایت) یا نطق در مجامع و یا انتشار اوراق چاپی یا خطی خواهد بود.»

از منظر جرم شناسی پیش گیرانه، به نظرمی رسد جرم استفاده غیرمجاز از عناوین علمی و دانشگاهی یکی از جلوه های فساد در نظام اداری یا تشکیلاتی یک کشور می باشد که باید با توجه به قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰/۸/۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. در قانون مزبور فساد عبارت است از « هرگونه فعل یا ترک فعلی است که توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که عمداً و عمدتاً و عمدتاً و عمدتاً

^{۱۳} - ماده ۵۵۶ قانون مجازات اسلامی به شرح زیر است: « هر کس بدون مجوز و به صورت علنی لباس های رسمی مأموران نظامی یا انتظامی جمهوری اسلامی ایران یا نشان ها، مدال ها یا سایر امتیازات دولتی را بدون تغییر یا با تغییر جزئی که موجب اشتباه شود مورد استفاده قرار دهد در صورتی که عمل او به موجب قانون دیگری مستلزم مجازات شدیدتری نباشد به حبس از سه ماه تا یک سال و یا جزای نقدی از یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال محکوم خواهد شد و در صورتی که از این عمل خود سوءاستفاده کرده باشد به حبس از دو تا شش ماه محکوم خواهد شد. تبصره: استفاده از البسه و اشیای مذکور در این ماده در اجرای هنرهای نمایشی مشمول مقررات این ماده نخواهد بود.»

ف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیر مستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زیانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد نماید نظیر رشاء، ارتشاء، اختلاس، تبانی، سوء استفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت های غیر قانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص های غیرقانونی، جعل، تخریب یا اختفاء اسناد و سوابق اداری و مالی.» هم چنین از نظر جرم شناسی می توان این جرم را قابل انتساب به یقه سفیدان^{۱۴} دانست.

با توجه به این که استفاده غیرمجاز از عناوین علمی برای نخستین بار در حقوق کیفری ایران جرم انگاری شده است، کمبود منابع در این زمینه محسوس است. از این رو، تجزیه و تحلیل ارکان و عناصر آن ضروری و لازم به نظر می رسد که در زیر ابتدا به تجزیه و تحلیل ارکان و عناصر جرم می پردازیم و سپس نگاهی به پاسخ های داده به جرم خواهیم داشت.

الف- تحلیل ارکان و عناصر جرم استفاده غیر مجاز از عناوین علمی

۱- عنصر قانونی

اصل قانونی بودن جرم ها و مجازات ها اقتضاء می کند که برای جرم شناختن هر عملی ابتدا آن عمل در قانون مشخص و برای آن مجازات تعیین گردد؛ زیرا اعمال انسان هر چقدر هم که زشت و غیر اخلاقی باشد، تا زمانی که از سوی قانون گذار جرم انگاری نشده باشد، جرم محسوب نمی گردد (شاگری، ۱۳۹۰: ۶۶؛ آقای جنت مکان، ۱۳۹۱: ۹۴). عنصر قانونی جرم استفاده غیرمجاز، ماده واحده قانون

^{۱۴} White-collar crimes - مجرمان یقه سفید کسانی هستند که به طبقه بالای جامعه یا رده اجتماعی- سیاسی بالای جامعه وابسته اند و قوانین و مقررات حاکم بر فعالیت های حرفه ای شان را پیوسته نقض می کنند. از این رو، جرم های ارتكابی این دسته را به اعتبار پوشش ظاهری آراسته آنان (کت و شلوار تیره، پیراهن سفید و کراوات هماهنگ) جرم یا بزه کاری یقه سفید می نامند. ببینید: رایجیان اصلی، مهرداد. بزه دیده شناسی حمایتی. نشر دادگستر، ۱۳۹۰، چاپ دوم، ص ۴۶

استفاده غیر مجاز از عناوین علمی و تبصره آن مصوب ۱۳۸۸ می باشد که شاید بتوان آن را با جرم های موضوع مواد ۵۸۶، ۵۲۷ و ۵۵۶ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) و ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ مقایسه کرد. جرم استفاده غیر قانونی از عناوین علمی با جرم جعل و تزویر (ماده ۵۲۳) و جعل مدرک تحصیلی (ماده ۵۲۷) و غصب عناوین (ماده ۵۵۶) قانون مجازات اسلامی شباهت دارد زیرا در تمامی موارد فوق جرم با قصد تزویر و فریب دیگران صورت می گیرد. به عبارت دیگر عنصرقلب و دروغ و ادعای خلاف واقع برای رسیدن به اهداف نامشروع (مهاجرین، ۱۳۹۰: ۱۳۵) در تمامی موارد بالا مصداق دارد. هم چنین جرم استفاده غیرمجاز از عناوین علمی، از حیث طبقه بندی جرم ها، از مصداق های جرم های علیه امنیت و آسایش عمومی شناخته می شود.^{۱۵} این دسته از جرایم، جرم هایی هستند که به طور مستقیم با امنیت و آسایش عمومی کشور برخورد دارند (میر محمد صادقی، ۱۳۸۰: ۱۴). به همین دلیل، قانون گذار آن را در ردیف بزه های ذیل فصل هشتم تحت عنوان «غصب عناوین و مشاغل» دانسته است. هم چنین به استناد تبصره ۲ و ۴ ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۰^{۱۶} این جرم از جرم های درجه شش^{۱۷} محسوب می شود. جرم

^{۱۵} - ماده ۱۳۲ الف قانون مجازات آلمان با جرم انگاری سوء استفاده از عناوین، اسامی و نشانه های حرفه ای دامنه این جرم را گسترش داده است. برای نمونه، ماده مزبور استفاده از عناوین داخلی یا خارجی، سمت یا خدمات دولتی، مدارج دانشگاهی، القاب افتخاری یا مدال های دولتی، و هم چنین استفاده از عناوین حرفه ای پزشکی، دندان پزشکی، روان درمانی و... را جرم انگاری کرده است. ر.ک: اصلی، عباسی، پیشین، ص ۱۵۱

^{۱۶} - تبصره ۲ ماده ۱۹ مقرر می دارد: «مجازات که حداقل آن منطبق بر یکی از درجات فوق و حداکثر آن منطبق با درجه بالاتر باشد، از درجه بالاتر محسوب می شود.» تبصره ۴ نیز اضافه می کند: «در صورت تعدد مجازاتها، مجازات شدیدتر و در صورت عدم امکان تشخیص مجازات شدیدتر، مجازات حبس ملاک است.»

^{۱۷} - به موجب ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی جدید جرم های درجه شش جرایمی هستند که مجازات آن ها حبس بیش از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی بیش از بیست میلیون ریال تا هشتاد میلیون ریال، شلاق از سی و یک تا نود و نه ضربه، محرومیت از حقوق اجتماعی بیش از شش ماه تا پنج سال و انتشار حکم قطعی در رسانه ها می باشد.

استفاده غیرمجاز از عناوین علمی و دانشگاهی جرمی است که واجد جنبه عمومی است در نتیجه قابل گذشت نیست. بهتر بود قانون گذار به کسانی که به نحوی مستقیم یا غیر مستقیم از ارتکاب این جرم صدمه می بینند، اجازه می داد تا بتوانند اقامه دعوی نمایند.

پیش از تبیین عنصرمادی جرم، ضروری است برخی واژگان به کار رفته در ماده واحده توضیح داده شود. قانون گذار مدرک معتبر را تعریف نکرده است. منظور از مدرک علمی معتبر^{۱۸} دانشنامه یا گواهینامه ای است که در یکی از رشته های دانشگاهی و در یکی از مقاطع تحصیلی با رعایت قوانین و مقررات و آیین نامه های مربوط از یکی از دانشگاه ها یا مراکز و موسسات علمی مورد تایید وزارتخانه های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی یا شورای عالی انقلاب فرهنگی صادر می شود. البته، مدرک علاوه بر معتبر بودن بایستی رسمی هم باشد؛ زیرا ممکن است مدرکی معتبر باشد ولی رسمی نباشد. برای مثال، شخصی از یک دانشگاه خارجی مدرکی دریافت می کند که مورد قبول مراجع قانونی در ایران نمی گردد در نتیجه نمی تواند از مدرک تحصیلی خود استفاده نماید یا عنوان اخذ شده را برای خود مورد استفاده قرار دهد. تشخیص عناصر تعریفی نظیر مدارک معتبر و عناوین علمی و مرجع صادر کننده مدارک علمی معتبر با دادگاه رسیدگی کننده است.

منظور از مراکز علمی چه هست و تفاوت آن ها با دانشگاه چیست؟ به عبارت دیگر، آیا مراکز علمی و دانشگاهی^{۱۹} مذکور در ماده واحده بالا، با هم متفاوتند یا یکی هستند؟ به نظر می رسد با توجه به حرف «و» که عطف می باشد و بر اساس

^{۱۸} - منظور از مدرک علمی معتبر دانشنامه یا گواهینامه ای است که از سوی یکی از دانشگاه ها به دانشجویی که دوره دانشکده را تمام کرده باشد، داده می شود (حسن عمید، ذیل حرف میم).

^{۱۹} - مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی در گزارش خود پیرامون ارزیابی طرح قانون، پیشنهاد کرده بود که عبارت «مراکز علمی و دانشگاه های داخلی و خارجی» به لحاظ تطبیق با سایر مواد قانونی مانند ماده ۵۲۷ قانون مجازات اسلامی به عبارت «دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی و تحقیقاتی داخل یا خارج از کشور» تغییر یابد. رک: گزارش مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی در پاورقی شماره ۸

اصل تغایر متعاطفین^{۲۰} باید دو واحد جداگانه باشند در غیر این صورت قانون گذار نباید به هر دو اشاره می کرد. منظور از مراکز علمی مراکزی هستند با ماهیت دانشگاهی که زیر نظر وزارت خانه های وزارتخانه های علوم، تحقیقات و فناوری یا بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و شورای عالی انقلاب فرهنگی به فعالیت آموزشی یا پژوهشی مشغول هستند ولی دانشگاه به شمار نمی روند^{۲۱} برای مثال، مراکز علمی - کاربردی، موسسات غیر انتفاعی و مرکز حوزه علمیه قم و.....

جرم سوء استفاده از عناوین علمی در مورد استفاده نظامیان از القاب و عناوین نظامی نظیر سرتیپ، سرلشکر و..... مصداق ندارد؛ زیرا اعطای نشان ها و درجات نظامی درجات دانشگاهی محسوب نمی شوند و از سوی وزارت خانه های علوم، تحقیقات و فناوری یا بهداشت، درمان و آموزش پزشکی یا شورای عالی انقلاب فرهنگی اعطاء نمی گردند. هم چنین این قانون شامل تحصیل کردگان حوزوی در استفاده نامناسب از القاب و عناوین حوزوی نظیر آیت الله، فقیه، مجتهد و... نمی شود.

۲- عنصر مادی

برای تحقق یک جرم تنها اندیشه و قصد مجرمانه کفایت نمی کند بلکه، افزون بر آن مرتکب باید رفتاری را که قانون جزا جرم شناخته است، نیز از خود بروز دهد (آقایی جنت مکان، ۱۳۹۱: ۲۵۷). این رفتار ممکن است فعل، ترک فعل، فعل ناشی از ترک فعل یا حتی وجود یک حالت باشد (اردبیلی، ۱۳۸۹: ۲۰۹). جرم استفاده غیرمجاز از عناوین علمی صرفاً با انجام یک رفتار مادی مثبت قابل تحقق است.

^{۲۰} - براساس « اصل تغایر متعاطفین » مفاهیم واقع شده در دو سمت حرف عطف در ماهیت با هم فرق دارند.

^{۲۱} - دانشگاه موسسه علمی بزرگی است که شامل چندین دانشکده است و در هریک از دانشکده های آن رشته ای [یا رشته هایی] از علوم تدریس می شود. حسن عمید، پیشین، ذیل حرف « دال ».

در تبیین رکن مادی این جرم، رفتار مجرمانه، وسیله ارتکاب جرم، نتیجه حاصله و هم‌چنین سایر اوضاع و احوال مربوط مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۲- رفتار مجرمانه

عنصر مادی جرم سوء استفاده غیر مجاز از عناوین علمی، فعل است. به عبارت دیگر، عنصر مادی آن از رفتار مادی مثبت تشکیل می‌شود. رفتار مادی می‌تواند در قالب فعل گفتاری یا نوشتاری صورت گیرد. به نظر می‌رسد جرم استفاده غیر مجاز از عناوین علمی از طریق ترک فعل امکان پذیر نباشد. برای نمونه، چنان چه کسی در یک مجلس یا همایش با عنوان دکتر یا مهندس یا استاد خطاب شود و وی با علم به خلاف واقع بودن این امر سکوت نماید، جرم سوء استفاده واقع نشده است. هم‌چنین استفاده غیرمجاز از عناوین علمی برای دیگران جرم انگاری نشده است و این مهم‌ترین کاستی قانون فعلی است.^{۲۲} هم‌چنین، جرم استفاده غیرمجاز جرم مستمر محسوب می‌شود و موضوع آن هم استفاده از عناوین علمی و مدارج دانشگاهی و سایر موارد مشابه می‌باشد. این جرم می‌تواند از سوی هر شخصی واقع شود و محدود به طبقه یا دسته خاصی از اشخاص نیست. به عبارت دیگر، مرتکب این بزه دارای ویژگی‌های خاصی که او را از سایر افراد جامعه متمایز نماید، نیست. لیکن این جرم معمولاً از سوی اشخاص طبقه متوسط و بالای جامعه صورت گیرد. از نظر جرم‌شناسی، این جرم مربوط به بزه سپیدان می‌باشد. بزه دیده این جرم در درجه نخست، جامعه می‌باشد که به اعتبار آن لطمه وارد شده

^{۲۲} - مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در متن پیشنهادی خود درخواست کرده بود که با اضافه کردن تبصره ۲ به ماده واحده قانون، در این زمینه هم جرم انگاری صورت گیرد، لیکن قانون‌گذار نسبت به آن چندان نیازمندی نداشته است. تبصره ۲ به شرح زیر می‌باشد: «چنان چه شخص دیگری عمداً عناوین فوق را در موارد مذکور در تبصره ۱ برای کسی که فاقد مدرک معتبر است استفاده نماید، به جزای نقدی یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال محکوم خواهد شد.» هم‌چنین تبصره ۲ اضافه کرده بود که «فرد فاقد مدرک معتبر نیز در صورتی که عمداً سکوت کند به مجازات مذکور در این تبصره محکوم خواهد شد.» ر.ک: گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در پاورقی شماره ۸.

است. ولی ممکن است از ارتکاب این جرم به سایر اشخاص هم صدمه ای وارد شود. بنابراین، هم جامعه و هم افراد ممکن است ذینفع در شکایت از این جرم باشند. وسیله ارتکاب جرم نیز می تواند یکی از مواردی باشد که در تبصره ماده واحده آمده است، لیکن موارد مذکور در ماده حصری نیستند. از حیث زمان و مکان هم این جرم محدودیت خاصی ندارد و رابطه علیت بین جرم و صدمه حاصله باید احراز شود (امامی و استوار سنگری، ۱۳۸۹: ۳۵۲).

پرسشی که مطرح می شود این است که چنان چه کسی سندی را جعل کند که در آن عنوان یا لقبی نظیر دکتر یا مهندس برای خود جعل کرده باشد، مرتکب یک جرم یا دو جرم شده است یا اگر کسی با جعل یک سند رسمی که در آن عناوین دانشگاهی قید شده است از آن برای ثبت نام در انتخابات مجلس شورای اسلامی استفاده کند، چند جرم مرتکب شده است؟ به نظر می رسد در فرض بالا فرد مرتکب جرم تعدد معنوی یا اعتباری^{۲۳} گردیده است.

منظور از استفاده غیرمجاز از عناوین علمی، معرفی و شناساندن خود با یکی از عناوین و نشان های علمی به صورت کتبی یا شفاهی و به یکی از طرق پیش بینی شده در قانون و یا طرق مشابه می باشد. قانون گذار عناوین علمی را تعریف نکرده است تنها مصداق هایی از آن ها را مشخص ساخته است. عناوین علمی عناوینی هستند که در قبال گذراندن دوره های آموزشی یا آموزشی - پژوهشی مشخص به آنان اعطاء می شود نظیر دکتری، مهندسی یا کارشناسی ارشد و.... عناوین علمی نظیر دکتر^{۲۴} و مهندس^{۲۵} که در ماده واحده آمده، تمثیلی هستند و حصری نیستند. به

^{۲۳} - ماده ۴۶ قانون مجازات اسلامی مقرر می دارد: «در جرایم قابل تعزیر هرگاه فعل واحد دارای عناوین متعدده جرم باشد، مجازات جرمی داده می شود که مجازات آن اشد است.»

^{۲۴} - دکتر به کسی گفته می شود که در یکی از رشته های علمی نظیر فلسفه، حقوق یا روان شناسی و... از یکی از دانشگاه های کشور با لاترین درجه و رتبه را کسب کرده باشد. ر.ک: حسن عمید، پیشین، ذیل حرف «د» ص ۶۰۵

^{۲۵} - مهندس به کسی اطلاق می شود که در پاره ای از علوم و فنون مانند راه سازی یا معماری و... تحصیلات عالی داشته و متخصص شده باشد. ر.ک: حسن عمید، پیشین، ذیل حرف «میم» ص ۱۱۳۹

همین دلیل قانون گذار از عبارت «مانند اینها»^{۲۶} استفاده کرده است. عناوین مشابه مانند استفاده از عنوان استاد، دانشیار، استادیار و یا کارشناس ارشد و ... از این قبیل هستند و مشمول حکم ماده واحده فوق می گردند. اما استفاده از عناوین مربوط به مدارک تحصیلی غیر دانشگاهی یا پایین تر مشمول این ماده قرار نمی گیرد. برای مثال، استفاده از عناوینی نظیر دیپلم اعم از مراکز دولتی یا موسسات خصوصی مشمول ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی تحت عنوان جعل مدارک تحصیلی یا استفاده از آن قرار می گیرد. استفاده از عباراتی نظیر «مانند این ها» می تواند باعث سوء استفاده و در نتیجه نقض اصل قانونی بودن جرم گردد. با این حال، استفاده از عناوین نظامی نظیر سرهنگ، سردار، تیمسار و... از شمول این ماده خارج هستند.

هم چنین کسانی که مرحله دانشوری^{۲۷} را طی کرده و مدرک آن را دریافت نموده اند حق ندارند خود را دکتر یا مهندس معرفی نمایند. زیرا این دوره‌های مرحله ای بین کارشناسی ارشد و دکتری است و کسانی که بخواهند مدرک دکتری دریافت نمایند به موجب ماده ۱۳ آیین نامه جدید ارتقای سطح علمی مربیان دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی مصوب ۱۳۷۶/۴/۲۲ شورای عالی برنامه ریزی باید برای ادامه تحصیل پذیرش اخذ نمایند.

مساله دیگری که باید به آن پرداخت این است که با توجه به محتوای ماده واحده، صرف داشتن مدرک مربوط به یک رشته دانشگاهی مجوزی برای استفاده

^{۲۶} - در تفسیر عبارت «مانند این ها» باید از تکنیک تفسیر «از همان نوع» استفاده کرد. بدین معنا که هر گاه چند کلمه در توضیح مصداق حکمی به کار برده شده باشد و سپس کلماتی نظیر «و مانند آن» یا «و غیره» به کار برده شده باشد، طبق این قاعده تفسیری، مصادیق «و غیره» باید از همان کلمات ذکر شده باشد. برای آگاهی بیش تر ر.ک: مهرآ، نسرین. **نظام حقوقی انگلستان**. نشر میزان، ۱۳۸۹

^{۲۷} - به موجب ماده یک آیین نامه جدید ارتقای سطح علمی مربیان دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی مصوب ۱۳۷۶/۴/۲۲ شورای عالی برنامه ریزی، دوره دانشوری دوره ای بالاتر از کارشناسی ارشد است که طی آن مربیان موسسات آموزش عالی و پژوهشی مرحله آموزشی دوره دکتری تحصیلی را با شرایط مندرج در این آیین نامه می گذرانند و به اخذ مدرک دانشوری نایل می شوند. ر.ک: شریعت، بهاء الدین. **مجموعه ضوابط و مقررات استخدامی اعضای هیات علمی دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی و پژوهشی کشور**. انتشارات دانشگاه بهشتی، چاپ دوم، ۱۳۸۲

از آن نیست، بلکه دارندهٔ مدرک باید آن را از یکی از مراکز علمی یا دانشگاه های داخلی یا خارجی یا شعب آن ها در داخل کشور که حسب مورد، به تایید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری یا وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده، اخذ کرده باشد. در نتیجه چنان چه فردی در یکی از رشته های دانشگاهی - برای مثال، پزشکی - مدرکی اخذ نماید، تا زمانی که مدرک وی از سوی مراجع قانونی (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری یا وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی) ارزشیابی نشده و به تایید رسمی نرسیده باشد، حق استفاده از این عنوان یا لقب را نخواهد داشت. هم چنین حق استفاده از عناوین علمی مربوط به کسانی است که تحصیلات خود را در آن مقطع تحصیلی یا رشته مربوط به پایان رسانده باشند، در صورتی که شخصی دانشجوی شاغل به تحصیل یا دانشجوی انصرافی باشد حق استفاده از این عنوان را ندارد. هم چنین دارندگان مدارک معادل حق استفاده از عنوان دکتری یا مهندسی را ندارند؛ زیرا هم ترازوی آن ها معمولاً به خاطر تعیین مشاغل یا پرداخت حقوق و مزایا می باشد.

۳-۲- وسیله ارتکاب جرم

قانون گذار ارتکاب جرم استفاده غیر مجاز از عناوین علمی را از طریق استفاده در مکاتبات اداری یا تبلیغ عمومی از طریق وسایل ارتباط جمعی مانند رادیو، تلویزیون، روزنامه، تارنما (سایت) یا نطق در مجامع و یا انتشار اوراق چاپی یا خطی عنوان کرده است. بنابراین، اجزاء عنصرمادی بزه استفاده غیرمجاز از عناوین علمی به تصریح تبصره ماده واحده عبارتند از: ۱- ذکر در مکاتبات اداری، ۲- تبلیغ عمومی از طریق وسایل ارتباط جمعی، ۳- نطق در مجامع و ۴- انتشار اوراق چاپی یا خطی. برخلاف برخی^{۲۸} که عقیده دارند این وسایل حصری هستند،

^{۲۸} - برخی نویسندگان به انحصاری بودن طرق ارتکاب جرم در تبصره ماده واحده فوق یاد می کنند که به نظر درست نمی رسد. ر.ک: مهدی حجتی، شرح و نقدی بر قانون مجازات استفاده غیر مجاز از عناوین علمی در تارنمای

به نظر می‌رسد وسایل مذکور در بالا حصری نیستند بلکه تمثیلی هستند. بنابراین، جرم استفاده غیرمجاز از عناوین علمی می‌تواند از طریق دیگر وسایل موجود یا سایر وسایلی که در آینده مورد استفاده قرار خواهند گرفت، نیز صورت گیرد. استفاده غیر مجاز از عناوین علمی می‌تواند کتبی یا شفاهی باشد. برای مثال، یک نامزد انتخابات در پوسترهای تبلیغاتی خود از عناوین و القاب غیر واقعی دکتر یا مهندس و یا استفاده نماید یا در یک مجلس سخنرانی خود را با این عناوین و القاب معرفی نماید. چنان شخصی که پوسترها و یا آگهی‌های تبلیغاتی را به چاپ می‌رساند از این امر آگاه باشد می‌توان وی را تحت عنوان معاونت در ارتکاب جرم مجازات کرد (آقای جنت مکان، ۱۳۹۰: ۵۲).

۴-۲- سایر شرایط و اوضاع و احوال

همان گونه که گفته شد، کلیه افراد جامعه می‌توانند مرتکبان این جرم باشند. لیکن این جرم معمولاً از سوی افراد و مقامات عمومی و خصوصی صورت می‌گیرد. مساله ای که مبهم مانده و حکم آن روشن نشده است این است که اگر استفاده کننده غیر مجاز از این عنوان یا لقب و... سوء استفاده کند و از این جهت سودی ببرد یا منفعتی کسب کند آیا مشمول قسمت آخر ماده ۵۵۶ قانون مجازات اسلامی^{۲۹} می‌شود؟ برای نمونه، چنان چه فردی با توجه به جعل عنوان یا سوء استفاده از عناوین دانشگاهی و مدارج علمی به مقامات سیاسی یا علمی و یا نمایندگی مردم انتخاب شود، و از این طریق مزایایی کسب نماید، تکلیف مزایای کسب شده یا منفعتی که حاصل شده، چیست؟ قانون گذار در این زمینه سکوت کرده و حکمی را بیان نکرده است. ولی به نظر می‌رسد بایستی با توجه به قواعد سایر رشته‌های حقوقی نظیر حقوق اداری و حقوق مدنی و یا ماده ۲ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ اقدام نمود.

^{۲۹} - قسمت اخیر ماده ۵۵۶ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «... و در صورتی که از این عمل خود سوء استفاده کرده باشد به هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

جرم استفاده غیر مجاز از عناوین علمی، از حیث نتیجه حاصله، جرمی مطلق است نه مقید. بنابراین وجود ضرر مادی و یا اجتماعی لازم نیست. این جرم می تواند مقدمه ای برای جرم کلاهبرداری و تحصیل مال از طریق نامشروع باشد، به ویژه اگر منجر به بردن مال دیگری شود.

پرسشی که مطرح می شود این است که با توجه به شباهت زیاد این جرم با جرم جعل مدرک تحصیلی، آیا امکان تعلیق آن وجود دارد یا خیر؟ هرچند جرم جعل مدرک تحصیلی با استناد به بند ۲ ماده ۳۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) ۱۳۷۵ غیرقابل تعلیق می باشد، لیکن از آن جا که به موجب ماده ۲۵ همان قانون، قانون گذار اصل را بر امکان تعلیق اجرای مجازات در کلیه جرایم تعزیری قرار داده و موارد استثنایی و غیرقابل تعلیق را مشخص ساخته است. بنابراین، با وجود شباهت این جرم با جرم جعل نمی توان آن را غیر قابل تعلیق دانست؛ تفسیر مضیق قوانین کیفری و تفسیر به نفع متهم نیز همین معنا را اقتضاء می کند.

۳- عنصر روانی

به منظور تحقق هر جرمی، تنها ارتکاب مادی یا همان انجام رفتار مجرمانه به تنهایی کافی نیست، بلکه افزون بر آن، وجود رکن روانی نیز ضروری است. در تقسیم بندی های رایج حقوق جزا، جرم ها را به دو دسته جرم های عمدی و غیرعمدی تقسیم می کنند. جرم استفاده غیرمجاز از عناوین علمی و دانشگاهی جرمی عمدی است که عنصر روانی آن هم قصد عام است و برای تحقق آن، قصد خاص لازم نیست. به عبارت دیگر، بزه استفاده غیرمجاز از عناوین علمی، با عنایت به مطلق بودن و عدم نیاز به نتیجه حاصله، علی الاصول نیاز به قصد رسیدن به نتیجه ندارد و از این رو، برای تحقق آن سوء نیت خاص لازم نیست. سوء نیت عام نیز شامل دو جزء است: اول اراده ارتکاب جرم و سپس علم و آگاهی فرد به نامشروع بودن عمل خود و ماهیت و کیفیت انجام آن. رکن روانی در این جرم

شامل علم فرد برکذب بودن اظهارات خود می باشد. هم چنین عمل فرد نیز باید ارادی باشد؛ به عبارت دیگر تحت تاثیر اجبار و اکراه صورت نگرفته باشد.

معمولاً انگیزه افراد در ارتکاب این جرم، کسب منافع و امتیازات مادی، کسب قدرت، دست یابی به مناصب اجتماعی، خودنمایی از طریق بزرگ نمایی و... می باشد. انگیزه مرتکب جرم استفاده غیر مجاز هر چه باشد تاثیری در تحقق جرم ندارد. زیرا «داعی و غرض در مسئولیت کیفری... موثر نیست.»^{۳۰} بلکه تنها می تواند به استناد بند ۳ ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ باعث تخفیف مجازات فرد گردد. برای مثال، چنان چه کسی خود را به عنوان ضامن فردی که می خواهد وام دریافت نماید دکتر یا مهندس معرفی نماید، حال آن که چنین نباشد می تواند در تخفیف مجازات وی موثر باشد.

استفاده از عنوان ها و لقب های علمی و دانشگاهی در هنرهای نمایشی و فیلم ها و... از شمول قانون حاضر خارج است زیرا عنصرروانی در این هنگام وجود نخواهد داشت. هرچند ماده واحده بالا، به این موضوع اشاره ای نداشته است، لیکن، تبصره ماده ۵۵۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ مقرر می دارد: «استفاده از البسه و اشیای مذکور در این ماده در اجرای هنرهای نمایشی مشمول مقررات این ماده نخواهد بود.»

۴- پاسخ های داده شده به جرم

قانون گذار در ماده واحده فوق بدون تعیین کیفر به طور مستقل و جداگانه برای این جرم، ضمانت اجرای مقابله با آن را به روش احاله^{۳۱} به ماده ۵۵۶ قانون

^{۳۰} - رای شماره ۹۶۷۴ مورخ ۱۳۱۰/۴/۱۰ دیوان عالی کشور

^{۳۱} - بشیریه، تهمورث. حواله کیفری (بررسی کیفر جرم موضوع ماده ۵۱۶ قانون مجازات اسلامی). مجله آموزه های حقوقی. دانشگاه علوم اسلامی رضوی. ۱۳۸۹، شماره ۱۳، ص ۳؛ گفتنی است اصطلاح حواله کیفری شاید چندان زیننده نباشد بلکه احاله کیفری که واژه ای مانوس تر در حقوق کیفری است، بهتر می باشد. ر.ک: نجفی ابرند آبادی، مباحثی در علوم جنایی (تقریرات درس جرم شناسی). ویراست ششم. به کوشش شهرام ابراهیمی، ۱۳۹۰، ص ۲۵۹۸

مجازات اسلامی که به «استفاده غیرمجاز از البسه مامورین نظامی و انتظامی، مدالها و نشانها و امتیازات دولتی» اختصاص دارد، حل کرده است. به موجب ماده مزبور: «هر کس بدون مجوز و به صورت علنی لباسهای رسمی مأموران نظامی یا انتظامی جمهوری اسلامی ایران یا نشانها، مدالها یا سایر امتیازات دولتی را بدون تغییر یا با تغییر جزئی که موجب اشتباه شود مورد استفاده قرار دهد در صورتی که عمل او به موجب قانون دیگری مستلزم مجازات شدیدتری نباشد به حبس از سه ماه تا یک سال و یا جزای نقدی از یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال محکوم خواهد شد و در صورتی که از این عمل خود سوءاستفاده کرده باشد به هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

همان گونه که ملاحظه می شود، ماده واحده قانون استفاده غیرمجاز از عناوین علمی، جرم مزبور را از حیث مجازات تابع ماده ۵۵۶ قانون مجازات اسلامی دانسته است. هرچند این روش دارای اشکالاتی است، لیکن در قوانین کیفری ایران بی سابقه نیست و به دو صورت انجام می گیرد. حالت نخست جایی است که قانون گذار یک رفتار یا تاسیس جزایی را در حکم یک رفتار یا تاسیس جزایی دیگر یا از مصادیق و موضوعات آن به شمار می آورد یا به طور کلی یک رفتار یا نهاد جزایی را مشمول احکام مربوط به یک رفتار یا نهاد دیگر اعلام می کند. در این صورت کلیه اثر رفتار نخست به رفتاری که به آن ارجاع شده است سرایت می کند. حالت دوم که در ماده واحده اتفاق افتاده جایی است که قانون گذار تنها مجازات یک جرم را به جرم دیگری ارجاع می دهد. برای مثال، در ماده واحده فوق مجازات جرم استفاده غیر مجاز از عناوین علمی به مجازات جرم موضوع ماده ۵۵۶ الحاق شده و ارجاع داده شده است. این روش از جهت ایجاد انسجام در نظام جزایی و پیش بینی مجازات همگون برای رفتارهای همسان قابل قبول است اما سایر احکام جرم معطوف علیه به جرم معطوف سرایت نمی کند. دیوان عالی کشور نیز در رای شماره ۲۸۰۶ مورخ ۱۳۳۴/۱۰/۱۲ محدودیت آثار را تایید کرده است و اداره حقوقی وزارت دادگستری نیز در پاسخ به این سؤال که هرگاه ماده ای

مجازات جرمی را به مادهٔ دیگر محول کند و جرم موضوع ماده اخیر از جرایم قابل گذشت باشد، آیا برای گذشت می توان به آن ماده رجوع کرد اظهار داشته است: «عطف مجازات جرمی به مجازات جرم دیگر ملازمه با اعمال سایر شرایط و خصوصیات جرایم اخیر ندارد و فقط از لحاظ میزان مجازات قابل استناد است.»^{۳۲}

مساله ای که در قانون مسکوت مانده این است که در مورد مزایای کسب شده در نتیجهٔ سوء استفاده و نیز زیان های معنوی وارد شده به دولت یا دستگاه اجرایی مربوطه تعیین تکلیف نشده است. با وجود این، حقوق و مزایای کسب شده یا تحصیل شده در نتیجه استفاده از مدرک غیرقانونی را می توان با عنایت به ماده دو قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری - تحت عنوان تحصیل مال از طریق نامشروع - مورد حکم قرار داد. زیرا یکی از مصادیق بارز تحصیل مال از طریق نامشروع، کسب در آمد یا تحصیل امتیازات مالی از طریق جعل عنوان یا استفاده غیرمجاز از عناوین علمی است. به نظر می رسد با توجه به این که جرم استفاده غیر مجاز از عناوین علمی، یک جرم اعتباری و حیثیتی است و به شرافت معنوی افراد مربوط است، بهتر بود قانون گذار نوعی ضمانت اجرای غیرکیفری نظیر درج در روزنامه یا همان محلی که فرد از عنوان علمی استفاده کرده بود هم پیش بینی می نمود تا تجانس نیز حفظ گردد. در طرح پیشنهادی اولیه نمایندگان مجلس نوعی پاسخ غیرکیفری یا اداری هم پیش بینی شده بود که در قانون فعلی پیش بینی نشده است.

نکته ای که باید یادآور شد این است که در ارتکاب این جرم بین افراد عادی و کارمندان دولت هیچ تفاوتی وجود ندارد. به نظر بهتر بود که همانند ماده ۵۲۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ که جرم جعل مدرک تحصیلی از سوی کارکنان وزارت خانه ها یا سازمان ها و موسسات وابسته به دولت یا شهرداری ها یا

^{۳۲} - امیدی، جلیل. تفسیر قانون در حقوق جزا. انتشارات جنگل، ۱۳۸۹، ص ۱۰۹ به نقل از مرتضی محسنی و مرتضی کلانتریان،

نهادهای انقلاب اسلامی، را مشمول حداکثر مجازات مقرر در ماده دانسته است،^{۳۳} ماده واحده مذکور در مورد ارتکاب این جرم از سوی کارمندان دولت شدت عمل بیش تری به خرج می داد؛ زیرا کارمندان دولت عهده دار امانت داری و حفظ اعتبار و ارزش مدارک و اسناد دولتی هستند حال اگر خود مرتکب چنین جرایمی شوند، طبیعی است که باید نسبت به آن ها با شدت عمل بیش تری رفتار کرد. هرچند البته در صورت ارتکاب این جرم از سوی کارمندان و مستخدمان دولت، می توان از ضمانت اجرای اداری نیز استفاده کرد و مرتکب را مشمول مجازات ها و تنبیهات اداری قرار داد.^{۳۴} هم چنین، دادگاه می تواند افزون بر مجازات اصلی جرم، مرتکب را به مجازات های تکمیلی و تبعی از جمله محرومیت از حقوق اجتماعی موضوع ماده ۶۲ مکرر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ و اصلاحات ۱۳۷۷ محکوم نماید.

نتیجه گیری

با توجه به رواج پدیده مدرک گرایی در کشور ایران، اقدام قانون گذار در جرم انگاری پدیده حقوقی - اجتماعی استفاده غیرمجاز از عناوین علمی، اقدامی بجا و پسندیده است. هرچند، در جرم انگاری تمامی جوانب و ابعاد وقوع این جرم، نقایص و کاستی هایی وجود دارد. عدم جرم انگاری استفاده از عناوین و لقب های علمی برای دیگران و دادن اجازه تلویحی به دانش آموختگان حوزه های علمیه به

^{۳۳} - ماده ۵۲۷ قانون مجازات اسلامی مقرر می دارد: «هرکس مدارک اشتغال به تحصیل یا فارغ التحصیلی یا تاییدیه یا ریز نمرات تحصیلی دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی و تحقیقاتی داخل یا خارج از کشور یا ارزشنامه های تحصیلات خارجی را جعل کند یا با علم به جعلی بودن آن را مورد استفاده قرار دهد علاوه بر جبران خسارت، به حبس از یک تا سه سال محکوم خواهد شد. در صورتی که مرتکب، یکی از کارکنان وزارتخانه ها یا سازمان ها و موسسات وابسته به دولت یا شهرداریها یا نهادهای انقلابی باشد یا به نحوی از انحاء در امر جعل یا استفاده از مدارک و اوراق جعلی شرکت داشته باشد به حداکثر مجازات محکوم می گردد.»

^{۳۴} - برای آگاهی بیش تر در مورد تخلفات و مجازات های اداری ر: امامی، محمد و کورش استوار سنگری. نشر میزان، ۱۳۸۹، چاپ دوازدهم، ویرایش دوم.

منظور استفاده از عنوان‌ها و لقب‌های علمی و دانشگاهی از کاستی‌های قانون حاضر است.

از منظر کیفرشناسی مجازات در نظر گرفته شده به ویژه در خصوص جزای نقدی با جرم تناسب ندارد. زیرا قانون‌گذار مجازات جزای نقدی در قبال استفاده غیرمجاز از عناوین علمی را از یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال تعیین کرده است که همان مجازات ماده ۵۵۶ و مربوط به ۱۶ سال پیش است و با توجه به تورم و کاهش ارزش پول، چندان بازدارنده نیست. ضمن آن که تکلیف مزایای کسب شده از ناحیه استفاده‌کننده غیر مجاز از عناوین علمی روشن نشده و زیان‌های وارد شده به دولت یا دستگاه‌های اجرایی مشخص نیست. برای مثال، چنان چه فردی با استفاده از عنوان جعلی یا غیر واقعی، به سمت‌ها یا مناصبی دست یافته باشد و تصمیماتی در خصوص اشخاص اتخاذ کرده باشد، وضع این تصمیمات چگونه خواهد بود؟

با توجه به جدید بودن جرم‌انگاری استفاده غیر مجاز از عناوین علمی، تاکنون، رویه قضایی در این زمینه شکل نگرفته ولی امید است در آینده تصمیمات خوبی در این باره اتخاذ شود. به منظور پیش‌گیری از وقوع این جرم پیشنهاد می‌شود دولت طی بخشنامه‌ای به کلیه دستگاه‌های دولتی از آنان بخواهد که از به کارگیری لقب‌ها و عناوین علمی در مکاتبات و آیین‌های اداری خودداری ورزند. قانون مجازات استفاده غیر مجاز از عناوین علمی با وجود نواقصی که دارد گام مهم و جدی قانون‌گذار برای برخورد با این معضل اجتماعی است. اجرای صحیح و قاطعانه آن به اراده دادستان‌های سراسر کشور بسته است که امید است اهتمام جدی در اجرای این قانون داشته باشند.

منابع

- ۱- آقای جنت‌مکان، حسین (۱۳۹۰). حقوق کیفری عمومی. انتشارات جنگل، جلد نخست و دوم.

- ۲- اردبیلی، محمد علی (۱۳۸۹). حقوق جزای عمومی. نشر میزان.
- ۳- اصلی، عباسی (۱۳۹۰). قانون مجازات آلمان. نشر مجد.
- ۴- امامی، محمد و کورش استوار سنگری (۱۳۸۹). حقوق اداری (جلد اول). نشر میزان، چاپ دوازدهم، ویرایش دوم.
- ۵- امیدی، جلیل (۱۳۸۹). تفسیر قانون در حقوق جزا. انتشارات جنگل.
- ۶- بشیریه، تهمورث (۱۳۸۹). حواله کیفری (بررسی کیفر جرم موضوع ماده ۵۱۶ قانون مجازات اسلامی). مجله آموزه های حقوقی. دانشگاه علوم اسلامی رضوی. شماره ۱۳،
- ۷- حجتی، مهدی (۱۳۹۱). شرح و نقدی بر قانون مجازات استفاده غیر مجاز از عناوین علمی در وبلاگ تخصصی حقوق ایران. <http://www.dad-law.blogfa.com/post>
- ۸- رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۹۰). بزه دیده شناسی حمایتی. نشر دادگستر، چاپ دوم،
- ۹- شاکری، ابوالحسن و حسن خدابخشی بالندی (۱۳۹۰). بررسی جرم حفاری و کاوش غیر مجاز. مجله پژوهشنامه حقوقی، سال دوم، شماره دوم،
- ۱۰- شریعت، بهاء الدین (۱۳۸۲). مجموعه ضوابط و مقررات استخدامی اعضای هیات علمی دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی و پژوهشی کشور. انتشارات دانشگاه بهشتی، چاپ دوم
- ۱۱- عمید، حسن (۱۳۸۷). فرهنگ فارسی عمید. نشر امیرکبیر
- ۱۲- نجفی ابرند آبادی، علی حسین (۱۳۹۰) مباحثی در علوم جنایی (تقریرات درس جرم شناسی). ویراست ششم. به کوشش شهرام ابراهیمی.
- ۱۳- یکرنگی، محمد (۱۳۸۹). جرایم علیه اجرای عدالت قضایی. انتشارات خرسندی، چاپ اول
- ۱۴- مایک و رادمورگان و رابرت رینر (۱۳۸۹). دانشنامه جرم شناسی آکسفورد (جلد اول). ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، نشر میزان،

- ۱۵- مهاجرین، رضا و سایرین (۱۳۹۰). بررسی جرم جعل و تزویر از منظر آموزه های اسلامی. مجله پژوهشنامه حقوقی
- ۱۶- میرمحمد صادقی، حسین (۱۳۸۰). حقوق کیفری اختصاصی (جرائم علیه امنیت و اسایش عمومی). نشر میزان.
- ۱۷- مهرآ، نسرين (۱۳۸۹). نظام حقوقی انگلستان. نشر میزان

سایت ها

<http://www.tabnak.ir>
<http://kazemostadi.persianblog.ir>
<http://www.aftabir.com/articles>
http://majlis.ir/fa/legal_draft/state/
<http://www.dad-law.blogfa.com>